

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 2 від 31 січня 2020 р.

Редакційна колегія:

*Козловець М. А., доктор філософських наук, професор;
Ковтун Н. М., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри;
Полищук О. П., доктор філософських наук, професор;
Соколовський О. Л., доктор філософських наук, доцент кафедри;
Слюсар В. М., доктор філософських наук, доцент;
Стародубець В. О., кандидат філософських наук, доцент;
Чаплінська О. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри.*

Рецензенти:

Корх О. М., доктор філософських наук, професор, Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро);

Мельничук І. А., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільних наук Житомирського національного агроекологічного університету;

Ярмошик І. І., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / редкол. М. А. Козловець, А 43 Н. М. Ковтун, О. В. Чаплінська [та ін.]. – Київ: КВПЦ, 2020. – 210 с.

ISBN 978-617-697-117-7

У збірнику вміщено статті та тези доповідей учасників V Міжвузівської конференції молодих науковців "Актуальні проблеми філософії і науки: виклики сьогодення". У матеріалах авторів акцентовано увагу на фундаментальних проблемах сучасної філософії та науки, особливостях розвитку природничих і гуманітарних наук у контексті посилення соціальної транзитивності і глобалізаційних процесів, філософському осмисленні сучасного соціо-культурного простору, проблемах пізнання й освіти, філософській рефлексії особистості, гуманітарних аспектах розвитку техносфери та інших актуальних філософських проблемах сучасності.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями проблем сучасної цивілізації.

УДК 101.1+168.5

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2020

ISBN 978-617-697-117-7

ЛІТЕРАТУРА

1. Ортинський Іван. Християнство в його виявах і сьогочасних проблемах. *Вибрані твори / Упор., наук. ред. і автор вст. статті проф. Анатолій Колодний / Серія "Мислителі української діаспори"*. Київ: УАР, 2014. 905с.
2. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018рр.
URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf (дата звернення: 05.12.2019).
3. Паращевін М. Релігія як соціальний інститут: реальність чи метафора? *Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. Випуск 5 (16)*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2013. С. 588–602.

Костянтин Вергелес,
доктор філософських наук, професор кафедри філософії та суспільних наук

Павло Куліш,
кандидат філософських наук доцент кафедри філософії та суспільних наук

Тетяна Школьнікова,
старший викладач кафедри філософії та суспільних наук

Тетяна Вергелес,
викладач кафедри загальної гігієни та екології,
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ПРАВОСЛАВНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Трансформаційні процеси сучасного глобалізованого світу поставили людину в надзвичайні, екстремальні, трансграничні умови існування. Сучасна людина, проникаючи в різні сфери мікро-та макрокосмосу та змінюючи їх, сама зазнає незворотних трансформацій. Трансформації чуттів та розуму людини, її духовного світу загалом тісно пов'язані з посиленням особистісного начала як в системі соціальних змін, так і в сфері культури, релігії, історії, психології тощо. Вітчизняний філософ С. Кримський слушно зазначає: "Виникла загрозна колізія між цивілізацією та екзистенцією. Людина виявилася розп'ятою між палеолітом свого духовного підпілля та науково-

технічним прогресом, який, за висловом А. Ейнштейна, став нагадувати сокиру в руках дикуна. Адже сам гуманізм (як зазначалося на 2-ому Ватиканському соборі у 1965 р.) перетворився на спробу замінити релігію Бога, що став людиною, на релігію людини, що оголосила себе Богом. Отже, цивілізація робить людей богами раніше, ніж вони стають гідними статусу людини" [6, с. 4].

Постановка проблеми людини як центральної проблеми філософії та релігієзнавства викликана сучасними перетвореннями в науці, культурі, суспільстві, природі. Це пов'язано з теоретичною і практичною діяльністю людини, яка призводить не тільки до позитивних змін в оточуючому середовищі, а й до різних криз та конфліктів. Особливо актуальним постає питання конституювання антропології в цілісній предметній і методологічній сфері філософії, "вбудовування" її у контекст інших сфер – онтології, гносеології, метафізики, культурології, логіки тощо [2].

Конкретним завданням у межах цієї проблематики постає прояснення взаємопов'язаних питань про можливість створення синтетичної теоретичної схеми (або концептуального образу) людини як природної, духовної, соціальної істоти в онтологічному зрізі аналізу, в специфікації та демонстрації побудованої схеми на конкретному матеріалі – православ'ї.

Серед всіх актуальних проблем в світі найскладнішою є проблема людини. Але, для того, щоб пізнавати і розуміти іншу людину, соціум, світ, який нас оточує, необхідно повірити в їх існування. В цьому зв'язку доечно згадати подив одного з персонажів Ф. Достоєвського: " Якщо Бога немає, то який же я після цього капітан?" [3, с.180]. Відтак акти та процеси пізнання і розуміння людини містять у собі релігійний момент. Тобто, такий момент сприйняття в контексті певного Універсуму, який ми символічно уявляємо і який запрошує нас до довірчого взаємозв'язку з ним.

Ця проблема має філософсько-релігієзнавчий аспект, позаяк філософія і релігія мають суто людське забарвлення. На думку В. Єленський, вивчення "релігійно-суспільних змін, які відбулися в Україні після падіння тут комуністичного режиму, вимагає міждисциплінарних досліджень і компаративістського аналізу; оцінка трансформацій в цій сфері може бути адекватною лише за умови інсталяції сучасної української ситуації в історичному, з одного боку, і макро- та мікро-регіональному, з іншого, контексті" [4, с.24]. Що стосується релігії в цілому, то, як зазначає Є. Аринін, «поляристі є характерною і для головних значень слова "релігія"» [1].

Дійсно, сучасні тлумачні словники фіксують дві групи прямих мовних значень цього слова – суб'єктивно-особистісні (релігія як індивідуальна "віра", "релігійність") і об'єктивно-загальні (релігія як інституційне "віросповідання", "богошанування", "конфесія", традиція)"[1, с.15]. Основним завданням порядку денного сучасних філософсько-релігієзнавчих досліджень феномену

релігії і є, на наш погляд, аналіз православної релігії у першому її розумінні – як суб'єктивно-особистісної. Православна антропологія, фактично, деструктує будь-яку систему методу поза людиною та стверджує, що людина й виступає головним методологічним принципом. В людині переплетено та живе все розмаїття дійсності й реальності, які вона пізнає, усвідомлює та засвоює.

Людина є не лише моделлю самої себе, синтезом себе, а й світу, на чому ґрунтується православна гносеологія. Як особистість вона пізнає себе, свій власний зміст. Відтак людина тотожна у собі самій і як суб'єкт, і як об'єкт. Це головна проблема психології і антропології, водночас й основна перешкода, що долається тільки в тотожності суб'єкта та об'єкта – звідси й істинність будь-якого знання про себе. Самопізнання є єдиним максимально істинним пізнанням.

Тільки як особистість людина виступає предметом антропології, а особистісний підхід дозволяє зберегти живу психічну і духовно-тілесну дійсність. Свідомість в інтерпретації православної антропології постає як "заселення Духу", функції свідомості є духовним трудом людини, вони вимагають напруженої праці духу, душі й тіла. Оскільки основним дослідником людини є вона сама, то для антропології велике значення має аскетичний досвід. Справа в тому, що основним у такому досвіді є самопізнання, самоідентифікація, каяття, спокута та ін. З погляду православної антропології, людина є свобідною саме завдяки Святому Духу, вона сама вибирає та обирає свій шлях, свої вчинки й прив'язаності. І людина сама бореться (або не бореться) за свої уподобання, випробовує свою свідомість, свої знання, тобто, здійснює власну свободу.

Філософсько-релігійознавчий аналіз теоретико-методологічних підходів до християнської антропології загалом і православної зокрема, передбачає й необхідність прояснення її основних аспектів. Змістом християнської антропології є вчення церкви про природу і особистість людини, її призначення та головні засади життя. Предметом християнської антропології є життя людини в осійності Божественного Одкровення.

Завданням християнської антропології є не тільки розкриття теоретичних положень, а й її практичний аспект – усвідомлення християнської антропології як засобу для прийняття рішень, створення моделей конкретної поведінки та певного способу життя. Джерелами християнської антропології, в межах богослов'я, є Святе Письмо і Священний Переказ.

Основними принципами християнської антропології є дослідження, засвоєння та інтерпретація антропологічного знання. В межах релігійного розуміння ці принципи неможливі поза вірою. Якщо людина не вірить в істини Святого Письма, то вона нездатна й освоїти та засвоїти духовний досвід православної релігії. Окрім того, йдеться про принцип Богоодкровення, коли

формулювання, систематизація й інтерпретація антропологічного знання повинні здійснюватися згідно Божественного Одкровення.

Православна антропологія – це усвідомлення людини як єдності духу – душі – тіла. Тільки так може відбуватися становлення та розгортання сутності людини як духовної істоти. Окрім того, важливу роль відіграє й принцип сотеріології – антропологічне знання виступає засобом духовного зростання людини, її порятунку. Цей принцип ґрунтується на розумінні того, що Бог є Любов. Отже, все, що від Бога, є благом для Універсуму та людини. Тому Божественне Одкровення виступає порятунком для світу і людини.

Слід зазначити, що православна антропологія як самостійна богословська дисципліна виділилася тільки в середині ХХ ст. з догматичного богослов'я, тому у суто змістовному плані вона перетинається з аскетикою, патологією, моральним пастирським і літургійним богослов'ям церкви.

Світська антропологія виникає в кінці ХІХ ст. і в ній виділяються дві тенденції. Перша – це тенденція, що ґрунтується на положеннях французьких філософів-енциклопедистів ХVІІІ століття й яка інтерпретує антропологію як універсальну науку про людину, що містить у собі всі характеристики її буття – анатомію, фізіологію, соціологію, психологію, матеріальну і духовну діяльність. У такому універсальному вигляді та значенні антропологія розвивається у США, Канаді, країнах Західної Європи й дотепер. Друга тенденція репрезентує антропологію лише в межах дослідження фізичної організації людини – морфологія людини, антропогенез і етнічна антропологія. Такий напрям щодо антропологічних досліджень розвивався в СРСР і країнах Східної Європи в минулому столітті.

У взаємовідносинах зі світською наукою християнська антропологія використовує майже всі гуманітарні науки – психологію, педагогіку, філософію, культурологію. Тут важко говорити про принципові протиріччя між ними – християнська антропологія досліджує онтологію і метафізику людини, гуманітарні науки досліджують конкретні процеси, дії та феномени буття людини, зокрема й релігійного. Значущість християнської антропології полягає не тільки в системних викладах вчення про людину. Її зміст здатний впливати і на наукові розробки, і на духовне переосмислення культури. Йдеться про те, що центром сучасної культури є людина і її образ, який, багато в чому, не відповідає церковному розумінню. Але культурна діяльність – це діяльність людини, тому будь-яке судження, що розкриває цінність та гідність людини, визнається культурно значущим. Нині християнська антропологія є єдиною ланкою між православ'ям і культурою, що усвідомлюється й представниками православної церкви.

Якщо звернутися до дослідження вчення про людину православної церкви, то виникають певні складнощі. По-перше, християнська антропологія як певна впорядкована сфера знання ще не є достатньо сформованою. Знання

про людину міститься у Святому Письмі та працях отців церкви, але збирати ці знання необхідно самостійно.

Кінець XIX ст. характеризується появою значної кількості богословських праць, присвячених окремим антропологічним темам з достатньо детальними викладами святоотцівського вчення. Серед них праці св. Феофана Затворника, який надавав великого значення вивченню людини в світлі Священного Переказу церкви і вніс значний вклад у становлення православної антропології [8; 9], а також праці В. Несмелова [7] і С. Заріна [5]. Якщо перший надає перевагу філософсько-апологетичному аналізу досвіду релігійно-філософської теодицеї, то другий розглядає і систематизує основні поняття, уявлення та підходи православної аскези. Зазначимо, що частина їхніх праць є доволі науково обгрунтованим оглядом антропологічного вчення православної церкви, але вони ще не надають такого необхідного багатопланового опису людини.

Тільки в середині XX століття з'являються перші дослідження системного викладу християнської антропології. Наступний крок у розвитку і філософської, і релігійної антропології, на нашу думку, можна зробити, якщо спиратися на системну методологію. У 70-х роках XX ст. ця методологія набуває достатнього поширення в зв'язку з великим колом завдань, для вирішення яких слід було використовувати математичні методи дослідження, а також у зв'язку зі складністю об'єктів, що досліджуються. Безперечно, до таких об'єктів належить і людина, як цілісна, багаторівнева духовна істота.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аринин Е. И. Философия религии. Академическое введение в основные концепции и термины : учеб. пособ. для студентов специальности и направления "Религиоведение"; Владимир. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. Владимир: Изд-во ВлГУ, 2014. 407 с.

2. Вергелес К. М. Антропологічні виміри православ'я: методологія дослідження, сутність та смисли: монографія. Вінниця, 2017. 300 с.

3. Достоевский Ф. Братья Карамазовы. Москва: Эксмо, 1982. 700 с.

4. Єленький В. Є. Релігія після комунізму: (Україна в центрально-східноєвропейському контексті). Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2002. 420 с

5. Зарин С. М. Аскетизм по православно-христианскому учению. Т. 1. Основоположительный. Санкт-Петербург, 1907. URL:

http://sobor.by/asketizm_po_pravoslavno_hristianskomu%20ucheniju_Zarin.htm (дата звернення: 01.11.2018).

6. Кримський С.Б. Заклики духовності XXI століття : [з циклу щоріч. пам'ятних лекцій ім. А. Оленської-Петришин, 2002 р.]. Київ : КМ Академія, 2003. 32 с.

7. Несмелов В. И. Наука о человеке; сост., предисл., библиогр. М. Н. Белгородского; отзывы на кн. еп. Антония (Храповицкого), Н. А. Бердяева; послесл. и коммент. протоирея Игоря Цветкова. Казань: Заря-Тан, 1994. (Репринт. воспроизведение изданий 1905, 1906 годов. Т. 1-2). Т.1. 418 с. ; Т. 2 438 с.

8. Феофан Затворник, свт. Что есть духовная жизнь и как на неё настроиться : Письма святителя Феофана Затворника. Москва: Москов. Подворье Св.-Троицкой Сергиевой Лавры, 1997. 256 с.

9. Феофан Затворник, святитель. Вышенский. Добротолюбие. Т.5. Москва: Православный паломник, 1998. 576 с.

Олександр Вознюк,

доктор педагогічних наук, доцент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДО ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ТЕОРІЇ АБСУРДУ

"...абсурд не в людині і не в світі, а в їх спільній присутності... Абсурд народжується із зіткнення людського розуму і безрозсудного мовчання світу... Власне кажучи, почуття абсурдності і є цим розладом між людиною і її життям, актором і декораціями. Всі люди, які коли-небудь думали про самогубство, відразу визнають наявність прямого зв'язку між цим почуттям і тягою до небуття..."

А. Камю

Мислення як здатність людини бути *Homo Sapiens* формується, як зазначає Б. Поршнев, в результаті процесу "збивання мотивів" – роз'єднання протилежних психоемоційних станів [6]. Процес антропогенезу при цьому має базуватися на якійсь парадоксальній ситуації. За антропогенетичною теорією Б. Поршнева, предки людини на якомусь роздоріжжі своєї еволюції, досягнувши статусу видової автотрофності, поєднали в одній просторово-часовій площині (на одній території) два принципово різних біологічних види – хижий і гуманний, які існували спільно в межах одного племінного співтовариства. Гуманний вид при цьому, в деякому сенсі, служив їжею для хижого виду (що і реалізовувало принцип видової автотрофності).

Ця обставина, вважає Б. Поршнев, виражала основний механізм формування самосвідомості та мислення у гуманного виду – *Homo sapiens*. Дія